

Sayı: II.

Temmuz 1934

TÜRK TARİH, ARKEOLOJYA VE ETNOGRAFYA DERGİSİ

MAARİF, İVEKÂLETİ TARAFINDAN NEŞROLUNUR

DEVLET MATBAASI, İSTANBUL, 1934

BURSA'DA GAZİ UMUR BEY CAMİİ KİTABESİ VE BİRKAÇ MÜHİM KİTAP

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti
aslî azasından
M. Cevdet

Bursada bulunduğum sırada Halkevinin tarihçileri *امور بك* camii'nin kapısı üzerinde mahkûk kitabenin pek girift ve zor kısmının eskidenberi okunamadığını ve üstat Ahmet Tevhit Beyefendinin (Tarihi Osmanî Encümeni) namındaki mecmuanın 14 üncü cüz'üne derceylediği işbu taş vakfiyenin mezkûr son kısmını yine halledilmeden bıraktığını söylediler.

Bir dava teşkil etmemek ve elimden gelirse aziz üstadın istinsahını ikmal eylemek maksadile işe giriştim. Mezkûr cami kapısı önünde hayli zaman göz yorduktan sonra fotoğrafisi üzerinde de bir hafta uğraşım. Erebil-diğim neticenin kıymeti hakkında bir şey söyleyemem. Ancak meraklılarca mukayeseye medar olmak için bu taş vakfiyenin mezkûr mecmuada neşredilen son kısımle acizane bulabildiğim şekli dercediyorum.

Daha evvel şurasını kaydetmeliyizki, pek şöhretli iki *امور بك* vardır: Biri İbni Batutanın 737-749 tarihlerinde Anadolu'ya seyahatinde ziyaret eylediği Aydın oğlu Umur Beydir [1]. Timurtaş Paşanın oğlu Gazi Umur Bey ise ikinci Umur Beydir ki, Bursada kendi adı ile anılan cami haziresinde yatar. Mezar taşı İstanbul makberelerinde artık nümunesi kalmıyan bir tarzdadır. Pek nefis bir celî hattile yazılmıştır.

Ahmet Tevhit Bey, bu Umur Beyi 857 de İstanbul fethinde de hazır olmuş gösteriyor. Ve Aşık Paşa zade tarihine istinat ediyor.

«Sicilli Osmanî» sahibi Süreyya Bey ise Aydın oğlu Umur Beyden bahsetmez, yalnız Umur Beyin Timurtaş Paşanın oğlu olduğunu ve Çelebi Sultan Mehmet zamanında Anadolu Beylerbeyisi ve Düzme Mustafa muharebesinde de bulunduktan sonra kubbe altı veziri olduğunu ve 838 de vefat ettiğini yazar (Sicilli Osmanî, Cilt: I, Sahife: 401).

Süreyya Beyin beyanı senetsizdir, mehazi yoktur. Ahmet Tevhit Beyin senedi üçtür: Aşık Paşa zadenin kitabı, taş vakfiye tarihi, mezar taşı kitabesi. Taş vakfiye tarihi 865 tir. Ben mezar taşı tarihini kaydetmiş isem de gelecek

[1]. Bu Aydın oğlu Umur Bey de ilim hamilerindendir. Türkçe en eski eserlerden olan *کلیله و دمنه* tercümesini Hoca Mesut bu zat namına yazdığı gibi müsteşrik Mortmanın 1925 te Hanovrada neşrelediği halis Türkçe *سویل و نوجاد* nam büyük manzum hikâye de bu Aydın oğlu Umur Bey namıdır.

defa hem vakfiyenin fotoğrafini hem de Umur Beyin mezar taşı tarihini Bursadan getirtip takdim etmeği daha münasip buldum.

Timurtaş oğlu Umur Bey herhalde İstanbulun fethinden sonra vefat etti. Okadar meşhur olmıyan ve fakat ayrıca vakfiye sahibi olan üçüncü bir Umur Bey vardırki, Sarıca Paşa oğludur. Süreyya Beyin siclinde bu Sarıca Paşa oğlu Umur Beyden bahis yoktur. İbni Batutaya zeylen yazdığım (Ahiler) kitabının 182 inci sahifesinde ve elif maddesinde bu üçüncü Umur Beyi kaydettim ki, Süreyya Beyin 838 te vefat eylediğini yazdığı Umur Bey bu olmak lâzımdır. Vakfiyeleri müteaddittir 818, 819, 820, 823, 824 senerlerinde yazılmışlardır. Fkat bu Umur Bey, Timurtaş oğlu değildir, tekrar ediyorum, Sarıca Paşa oğludur.

Eşhas tayininden sonra kitabeye geçelim:

Ahmet Tevhit Beyefendinin Bursadaki Umur Bey kitabesine dair mezkûr mecmuanın 14 üncü cüzündeki kopyesinin bize lâzım olan son kısmı şudur ki, taştaki imlâ veçhile aynendir:

شكر الله مساعيه اوقاف مذكوره اوزر جبايت اتمكچون مملوك خوشقدم بن عبدالله وداحي
[ای علمك بونلره] سمرلی وقفه خدمتلی مقابلسنده آلا [بندقلر بر سوزدر بیان
وقفدر] حرى ذلك وحرر في جمادى الآخرة لسنة خمس وستين وثمانى...

Benim acizane halline çalıştığım parçalar [] işaretini koyduğum kayitlerdir. Bunlar hakikaten çok girifttir. Ahmet Tevhit Beyefendinin böyle mühim ve emsali çok az bir taş vakfiyeyi her kesten evvel meydana koyup ekseriyetle halletmesi teşekküre lâyıktır. Bu son kısım, çok girift olduğundan ve ihtimalki üstat fazla tevakkufa vakit ve imkân bulamadığından halledilememiştir. Üstat, mezkûr cümleleri harekeliyerek tertipten sonra diyor ki: بندقلر kelimesi de بونده کیلر diye okunabilir.

Bizim hallimiz şudur:

شكر الله مساعيه اوقاف مذكوره اوزر جبايت اتمكچون مملوك خوشقدم بن عبدالله وداحي
اغلنلى [اوغلانلى] بونلره سمرلى، وقفه خدمتلى مقابلسنده [مقابلسنده] بوز زر
بندقانى آلار، وقفدن ييار الخ

Öyle sanıyorum ki, bu halli aziz üstat kabul ederse mühim bir müşkül ortadan kalkmış olur. Zira vakfiyelerin üslûbu بیانوقفدر، بیان کیلر بر سوزدر، gibi cümleleri kabule mânidir ve sonra bizim hallimiz, vakfa hizmet mukabilinde beklenen ve mutlaka vakfiyede zikredilmesi lâzım olan ücret ve maaşı da meydana çıkarıyor.

Malûmdur ki، بندق Venedik parasıdır ve Türkiyede vaktile çok revaç bulmuştur. بوز زر بندقلرى Venediğe mensup demektir. Bu kelime بندقانى şek-

linde dahi okunmaya müsait bir kesimde hakkedilmiştir. Öylede okumak iddia edilse maksat yine değişmez.

GAZİ UMUR BEY VE TÜRKÇE MÜHİM BİRKAÇ KİTAP

Gazi Umur Bey camii kapısı üzerinde taşta kazılmış olan vakfiyenin fotoğrafisini Bursadan getirtince takdim edeceğim. İkinci bir vakfiyesi daha vardırki o, Türkçe değil arapçadır. 834 tarihlidir, icap ederse onun metnini de Derğiye koyarız. Bu ikinci vakfiyesinde umumun istifadesi için vakfeyle-diği Türkçe mühim eserler yazılıdır. Burada bahsedeceğim şey, Gazi Umur Bey namına Türkçeye tercüme edilen eserlerden meşhur bir tıp kitabının bendeki nüshasıdır.

Bu yazma 20×10 eb'adındadır. Sahifesinde 18 satır vardır. 119 varakadır. İstinsah tarihi yoktur. 1000 tarihlerinde olması muhtemeldir. Hicrî 900 den evvel yazılan Türkçe eserlerin pek çoğu mahvolmuş olduğun-dan bu eser çok kıymetlidir. Mezkûr kitabenin sahibi Umur Beyin Türk tıp tarihinde ehemmiyetle zikredilmesi farzolan bu ilmî teşvikini yadederken fukara için hamam, talebe için mektepler yaptıran ve umum için böyle açık Türkçe kitaplar yazdıran bu büyük adamı tekrimden kendimi alamadım.

Türk hekimliği tarihinin en büyük velinimetini sayılmak lâzımgelen ve 549 da Şam'daki meşhur Tıbbiyeyi Nurettin Maristanî ünvanile açtıran Türk sultanı «Nureddin Şehid» in bu fakülteye tayin ve fevkalâde maaşlarla taltif eylediği doktorların tercümesi halini yazan (ابن ابى صبيحه) «Tabaka-tül tibba» namile maruf kamusunda İbni Baytar adlı bir hekimden bah-seder (Mısır tab'ı 1299, Cilt: 2,Sahife: 133).

İşte Gazi Umur Bey 646 da vefat eden ve devrinin en yüksek nebatat âlimi bir doktor olduğu mezkûr kitapta tasrih edilen böyle bir üstadın (Müf-redatı Tıp) namındaki edviye kütüğünü Türkçeye tercüme ettirmiştir ki, nebatat ve ilâçların adları elifbe tertibindedir. Nümune olarak mezkûr tercü-menin mukaddemesile başından ve sonundan parçalar dercediyoruz. Teessüf ederizki tercüme edenin adı yazılmamıştır.

İbni Baytarın (Müfredatı Tıp) eserinin tercümesi Mukaddemesi:

[اللهَ چوق شکر ايدوب محمد رسول الله وآله واصحابه چوق صلوات كتوردكن صكره شروع ايتدوككه امتثال ايدوز بر امره كه عادتاً يزوم اوزرومزه واجيدر اول امر ايدن قدوة الاعاظم والاكابر حاوى العالى والمنافخ المخصوص بعناية الله الملك القادر امور بك حضرتلى دام توفيقه الى الخيرات مادام فى ريقه الحيات شوبله اشارت اولندى كه مفردات ابن بيطار مصنف ترتيبي اوزرنه تركى دلنجه ترجمه اولاشولكه يزوم مقدورمزدردر تقصير نلمدق باقى عذر، عند كرام الناس قتي مقبولدر]

Bu Türkçe tercüme abidesinden üç tıbbî maddenin izahatını aynen naklediyorum:

Başından:

الألسن — بو بر اوتدرکه طاغلرده بتر . هر بداغنک آشغادن یقارویه دک برر یپراقدر هر یپراغی اکی قات اولور . تخمی ایچنده اولور یصی یاننده . قچن بو اوتی صویله قینادسه لر صونیی صوق کچن کشیه اچورسه لر صوق زحمتی دفع ایده . حکیم ایدرکه اله آله لر ونظر اتسه لر کبرو بو فائده ایده . اکر دوکسه لر باله قرشدرسه لر یوزده اولان سکلره وجفده درتسه لر کیدره . اکر اکی درهم دوکسه لر طعابه قتسه لر قدوز ایت طلاین کشیه بدورسه لر قورتره . اکر بر اوده آصاقوصه لر اول اوده اولان خلقی جمیع خسته تمدن صقلیه . اکر بر قزلبه بزه بغلسه لر آخوردده اصاقوصه لر حیوانات صقلیه . اکر بوکره کنده طاش اولان کشی بر درهم اچسه اون کونه دک اول زحمت اندن کده .

اطربال — خلال تخمیدر . بو اوته توزغون آیاغی درلر . هر وجهله طورق اوته بکزر الا بو قدر واردرکه بونک چیچکی آق اولور مزاجی اسیدر توریدر

Sonundan:

یمنر — آقچه اوتدر . سکرلو یپراغیله کیک تولاغی آدلو اوت اراسنده بتر . اوت ، آنلردن کچیرک اولور . یپراقلرنده اوزده کی چقر . بر قرش اوزون اولور بوغنجه اولور . اکر دوکسه لر جراحته اکسلر فائده ایده .

Bu mühim kitabın metnile aynen tab'ı ve etraflı bir tıbbî, lisanı mukad-deme ilâvesi, Türkiyede nebatat ve tıp ilimlerinin öksüz tarihini aydın-latacaktır, Tarih Encümeninin himmetini bekleriz.

Timurtaş oğlu (امور بك) namına bir (Tefsir tercümesi) de vardır. bunu meşhur, İznikli (دوسی) Efendi, Semerkantlı (ابواللیث) tefsirinden yap-mıştır. Fakat (Umur Bey) in muasırlarından olup Çelebi Sultan Mehmetin hariciye muhaberatını kısmen idare eden ve meşhur bir (تیمورلنک) tarihi (عجائب المقدور فی احوال تیمور) yazan (عربشاه اوغلی) de ayrıca bu tefsiri tercüme eylemiştir. Yedi yıl evvel tetkik etmişim ki Bayazıt ve sair kütüphanelerde Arabşah oğluna nispet edilen tefsir tercümesi, (Musa tercümesi) nin aynidir ve o kütüphanelerin nüshaları Arabşah oğlunun tercümesi sayılmamak lâzımdır. Musa Efendi, Beşiktaşta (Yahya Efendi) kütüphanesindeki tef-sir tercümesi mukaddemesinde (Umur Bey) in adını hürmetle anar. Kü-tüphanemdeki nüsha, mevcut tercümeleerin en eskisidir; bu tercüme, saf Ana-dolu Türkçesinin tarihî bir abidesidir.